

Piotr Świątczak

Piotr Jaglic,
Alfons Kiprowski
i Adam Szumlak
– zapomniani
uciekinierzy
z KL Auschwitz

Z przedmową Kazimierza Piechowskiego
i postwaniem Kazimierza Kaszubskiego,
byłych więźniów KL Auschwitz

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

Piotr Jaglic,
Alfons Kiprowski
i Adam Szumlak
– zapomniani
uciekinierzy
z KL Auschwitz

Piotr Świątczak
Piotr Jaglic,
Alfons Kiprowski
i Adam Szumlak
– zapomniani
uciekinierzy
z KL Auschwitz

Z przedmową Kazimierza Piechowskiego
i posłowiem Kazimierza Kaszubskiego,
byłych więźniów KL Auschwitz

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet Jagielloński ze środków Towarzystwa Doktorantów

RECENZENCI

Prof. dr hab. Wojciech Rojek

Dr hab. Przemysław Waingertner, prof. UŁ

Dr Franciszek Piper

PROJEKT OKŁADKI

Jadwiga Burek

Na okładce fotografie: obozowa Piotra Jaglica (APMA-B) oraz Alfonsa Kiprowskiego po ucieczce z KL Auschwitz (IPN Gd)

© Copyright by Piotr Świączak & Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

Wydanie I, Kraków 2014

All rights reserved

Niniejszy utwór ani żaden jego fragment nie może być reprodukowany, przetwarzany i rozpowszechniany w jakikolwiek sposób za pomocą urządzeń elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych oraz nie może być przechowywany w żadnym systemie informatycznym bez uprzedniej pisemnej zgody Wydawcy.

ISBN 978-83-233-3750-8

www.wuj.pl

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

Redakcja: ul. Michałowskiego 9/2, 31-126 Kraków

tel. 12-663-23-81, tel./fax 12-663-23-83

Dystrybucja: tel. 12-631-01-97, tel./fax 12-631-01-98

tel. kom. 506-006-674, e-mail: sprzedaz@wuj.pl

Konto: PEKAO SA, nr 80 1240 4722 1111 0000 4856 3325

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów.....	7
Przedmowa.....	13
Wstęp	15
Rozdział I	
<i>Ucieczki z KL Auschwitz (1940–1945) – zarys problematyki</i>	19
I.1. <i>Geneza, sposoby i typy ucieczek</i>	19
I.2. <i>Perspektywy, przykłady i konsekwencje ucieczek w latach 1940–1941</i>	21
I.3. <i>Perspektywy, przykłady i konsekwencje ucieczek w latach 1942–1945</i>	24
I.4. <i>Podsumowanie zagadnienia ucieczek</i>	33
Rozdział II	
<i>Ucieczki Piotra Jaglica, Alfonsa Kiprowskiego i Adama Szumlaka z KL Auschwitz (22 września 1942 roku)</i>	35
Rozdział III	
<i>Piotr Jaglic, Alfons Kiprowski i Adam Szumlak – słownik biograficzny</i>	41
III.1. <i>Wprowadzenie.....</i>	41
III.2. <i>Piotr Jaglic (1922–2011)</i>	42
III.3. <i>Alfons Kiprowski (1921–2005)</i>	60
III.4. <i>Adam Szumlak (1920–?)</i>	70
III.5. <i>Podsumowanie</i>	72
Zakończenie	75
Posłowie	77
Bibliografia	79
Indeks nazwisk.....	87
Indeks nazw geograficznych i obozów koncentracyjnych	91
Zusammenfassung.....	95
Summary	97
Резюме	99
Spis ilustracji	101

Aneksy:

Aneks nr 1

Zachowane dokumenty dotyczące ucieczek P. Jaglica, A. Kiprowskiego i A. Szumlaka z KL Auschwitz (akta z czasów II wojny światowej)..... II

Aneks nr 2

Zachowane dokumenty dotyczące P. Jaglica (akta z czasów II wojny światowej i lat powojennych)..... VI

Aneks nr 3

Fotografie P. Jaglica oraz zapamiętanych przez niego więźniów KL Auschwitz, SS-manów z załogi obozu i uczestników konspiracji AK (zdjęcia przedwojenne, z czasów II wojny światowej i lat powojennych)... XIII

Aneks nr 4

Zachowane dokumenty dotyczące A. Kiprowskiego (akta z czasów II wojny światowej i lat powojennych)..... XXXII

Aneks nr 5

Fotografie A. Kiprowskiego oraz zapamiętanych przez niego więźniów KL Auschwitz (zdjęcia z okresu przedwojennego, czasów II wojny światowej, lat powojennych oraz współczesne)..... XXXVIII

Aneks nr 6

Fotografie pamiątek po A. Kiprowskim (zdjęcia współczesne)..... XLV

Aneks nr 7

Zachowane dokumenty dotyczące A. Szumlaka (akta z czasów II wojny światowej)..... XLVI

Aneks nr 8

Fotografie bloków więźniarskich w byłym KL Auschwitz I, w których przebywali: P. Jaglic, A. Kiprowski i A. Szumlak (zdjęcia współczesne) XLVIII

Aneks nr 9

Fotografia zapory wodnej na Sole w Międzybrodziu-Porąbce (zdjęcie z czasów II wojny światowej)..... LV

„Można nas zabić,
lecz nie można nas złamać”.

Alfons Kiprowski
były więzień KL Auschwitz, nr obozowy 801

PRZEDMOWA

Po agresji Niemiec hitlerowskich na Polskę, we wrześniu 1939 roku, zachodnie obszary Rzeczypospolitej Polskiej zostały zaanektowane i włączone do III Rzeszy. Na obszarach tych znalazło się rdzennie polskie miasto – Oświęcim, które Niemcy przemianowali na Auschwitz.

W roku 1940 powstał tam niemiecki obóz koncentracyjny Auschwitz, przeznaczony pierwotnie dla ludności polskiej. Wkrótce jednak KL Auschwitz-Birkenau stał się obozem śmierci dla obywateli kilkudziesięciu krajów, a po decyzji najwyższych władz hitlerowskich o „ostatecznym rozwiązaniu kwestii żydowskiej” (*Endlösung der Judenfrage*) stał się miejscem zagłady ludności żydowskiej oraz symbolem wszystkich niemieckich obozów koncentracyjnych i innych miejsc mordu.

Niemieckie obozy koncentracyjne miały w swoim założeniu pozbawić więźniów człowieczeństwa, uczynić ich bezwolnym narzędziem do wykonywania absurdalnych rozkazów i ciężkiej pracy, a poprzez głód, tortury fizyczne i psychiczne chciano doprowadzić tych ludzi do całkowitego wyniszczenia duchowego i fizycznego. I tak długo, jak długo „pozwały” na to: głód, tortury czy choroby – takie jak: biegunka (*Durchfall*), świerzb, flegmona, wszawica czy tyfus plamisty – wykorzystywano więźniów jako siłę roboczą. Przeprowadzano częste selekcje niezdatnych do pracy i chorych, a potem rozstrzeliwano, pozbawiano życia zastrzykami fenolu, a wreszcie – kierowano do komór gazowych. Nie wymieniam tu wszystkich prymitywnych metod uśmiercania, w których główną rolę – oprócz SS-manów – odgrywali tzw. kapo. Byli to ludzie pozbawieni jakichkolwiek zasad moralnych, którzy kosztem innych szukali ocalenia swojego życia. Dlatego też w tym piekle na ziemi, utworzonym przez ludzi dla ludzi, z tym większym podziwem należy postrzegać postaci, które w zmaganiu się z powszechnie panującym tu złem demonstrowały swoją postawą prymat ducha nad ciałem.

Młode pokolenie harcerzy oraz młodzieży przed i po maturze, jak czas pokazał, było pokoleniem tzw. Kolumbów lub Gigantów. Jacy byli? Nie mieli wątpliwości, kiedy przyszło stanąć zbrojnym ramieniem, aby bronić zniewolonej Ojczyzny. Ubolewali co najwyżej nad tym, że muszą walczyć i umierać, podczas gdy chcieli żyć, kochać, służyć Ojczyźnie... Władze niemieckie usi-

łowały ich zniszczyć, to znaczy zabić w pierwszej kolejności. Wielu z nich znalazło się w Auschwitz-Birkenau, często decydowali się na ucieczkę.

Co możemy o nich napisać? O tych, którzy przeżyli, i o tych, którzy nie przeżyli... Czy dziś, po tylu latach, możemy ich odnaleźć i umieścić na kartach historii? Myślę, że tak, lecz to praca trudna, bo trudno dowiedzieć się teraz, jakimi byli ludźmi. A chcąc zrozumieć uciekiniera, musimy poznać go jako człowieka.

Autor książki *Piotr Jaglic, Alfons Kiprowski i Adam Szumlak – zapomniani uciekinierzy z KL Auschwitz* mrówczą pracą odkrył ucieczkę trzech więźniów „od podszewki”. Polecam zapoznać się z arcyciekawą pracą Autora.

Jest jeszcze tyle ucieczek znajdujących się w mrocznym cieniu zapomnienia. Czy uda się je przybliżyć i rozwikłać nieznane fakty? Czy starczy nam historyków, by mozolną, dociekliwą pracą poszli drogą Piotra Świątczaka?

Kazimierz Piechowski

były więzień KL Auschwitz, nr obozowy 918, uciekinier z tego obozu

WSTĘP

Niniejsze opracowanie ma na celu przybliżenie Czytelnikowi życiorysów trzech więźniów KL Auschwitz: Piotra Jaglica (nr obozowy 3616), Alfonsa Kiprowskiego (nr obozowy 801) i Adama Szumlaka (nr obozowy EH 1957) oraz historii ich ucieczek z obozu.

Ten wąski temat, jak dotąd, nie był przedmiotem badań historyków, dlatego uznałem, że warto go podjąć¹. Dodatkowym czynnikiem, który wpłynął na moje nim zainteresowanie był fakt, iż jeden z więźniów – P. Jaglic pochodził z Wielunia. Otóż ja także urodziłem się w tym mieście, co sprawiło, że jego losy stały się mi szczególnie bliskie. Wiązało się to też z rozpoczęciem przeze mnie w roku 2011 kwalifikacyjnych studiów podyplomowych pod nazwą *Totalitaryzm – Nazizm – Holocaust*², a następnie wyborem tematu pracy dyplomowej. Postanowiłem nadać jej tytuł *Piotr Jaglic (nr 3616), Alfons Kiprowski (nr 801) i Adam Szumlak (nr E 1957) – zapomniani uciekinierzy z KL Auschwitz*. Moim promotorem był prof. dr hab. Wacław Długoborski – były więzień KL Auschwitz (nr obozowy 138 871)³, który po złożeniu pracy

¹ Zagadnieniem ucieczek więźniów z KL Auschwitz zajmowali się m.in. Tadeusz Iwaszko i dr Henryk Świebocki – historycy, pracownicy Działu Naukowego (ob. Centrum Badań) Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu (dalej: PMA-B). Poświęcili oni tej tematyce swoje obszerne opracowania (*vide*: przyp. 6). Badania w tym zakresie kontynuują dr dr Jerzy Dębski i Adam Cyra – zatrudnieni w wyżej wymienionym dziale PMA-B. Warto dodać, iż najnowsze ustalenia J. Dębskiego w kwestii ucieczek z obozu zweryfikowały ich liczbę. Niebawem zostaną one opublikowane. Wspomniani badacze interesują się także biografistyką więźniów KL Auschwitz, dlatego żywię nadzieję, że niniejsze opracowanie wzbudzi ich zainteresowanie.

² Studia te trwają trzy semestry i są corocznie organizowane przez Instytut Historii Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie przy współpracy PMA-B.

³ Wacław Długoborski (ur. w 1926 roku) – historyk, prof. dr hab. Do KL Auschwitz został przywieziony transportem z Warszawy 25 sierpnia 1943 roku. Przebywał w Birkenau. Po wojnie ukończył studia historyczne i był wykładowcą Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach oraz Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie (ob. Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN). Jest autorem i recenzentem licznych publikacji naukowych. *Vide*: E. Bazan, *Mężczyźni – transport z 25 sierpnia 1943 roku. 875 osób o numerach od 138 771 do 139 645* [w:] *Księga Pamięci. Transporty Polaków z Warszawy do KL Auschwitz 1940–1944*, red. F. Piper, I. Strzelecka, t. 2: *Mężczyźni. Transporty od 18 listopada 1942 do 17 września 1944 roku*, Warszawa–Oświęcim 2000, s. 689 i 694. Ustalenia własne.

zachęcił mnie do dalszych badań w tym zakresie. Jego pomysł przyjąłem z entuzjazmem, choć okazał się dla mnie nie lada wyzwaniem z uwagi na niewielką liczbę źródeł, które pozwoliłyby na jak najobszerniejsze przedstawienie zagadnienia.

Podstawowy problem stanowił brak relacji i wspomnień wyżej wymienionych więźniów. Szczególnie przykrym doświadczeniem była śmierć P. Jaglica w czasie prowadzenia przeze mnie prac naukowo-badawczych. Niestety, stan zdrowia nigdy nie pozwolił mu na udzielenie wywiadu. Na bazę źródłową złożyły się więc nieliczne archiwalia zgromadzone w następujących instytucjach:

Archiwum Akt Dawnych Diecezji Toruńskiej w Toruniu (odpis aktu urodzenia i chrztu A. Szumlaka);

Archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu (dokumenty proveniencji niemieckiej, relacje, wspomnienia i zeznania byłych więźniów obozu);

Archiwum Państwowe w Rzeszowie. Oddział w Sanoku [księga więźniów śledczych więzienia sądowego (*Gefängnis*) w Sanoku];

Polski Czerwony Krzyż. Zarząd Główny. Biuro Informacji i Poszukiwań (dokumenty powojenne dotyczące A. Szumlaka);

Międzynarodowe Biuro Poszukiwań w Bad Arolsen w Niemczech (zespół *Wykazy list Grupy PP/Akta Tajnej Policji Państwowej oraz Państwowej Jednostki Policyjnej Litzmannstadt*);

Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Delegatura w Kielcach, Oddziały w: Gdańsku, Krakowie, Łodzi i Poznaniu (m.in. dokumenty po stalinowskim Centralnym Więzieniu „Montelupich” w Krakowie);

Urzędy Stanu Cywilnego w: Lublińcu, Łasinie, Radkowie, Świeciu, Tczewie i Wieluniu (np. odpisy zupełne aktów stanu cywilnego).

Bardzo wartościowe okazały się również informacje przekazane przez członków rodzin P. Jaglica i A. Kiprowskiego o losach ich bliskich w KL Auschwitz i po wojnie. Na szczególne wyróżnienie zasługują w tym miejscu relacje żyjących byłych więźniów obozu – Kazimierza Kaszubskiego (nr obozowy 3416)⁴

⁴ Kazimierz Kaszubski (ur. w 1923 roku) – magister inżynier. Wiosną 1940 roku został aresztowany przez hitlerowców podczas próby nielegalnego przekroczenia granicy niemiecko-węgierskiej. Przebywał w więzieniach w Sanoku i Tarnowie. Następnie wywieziono go do KL Auschwitz (transport z 30 sierpnia 1940 roku), gdzie otrzymał numer obozowy 3416. W 1944 roku trafił do KL Neuengamme, a potem do jego podobozu w Bremen. Stamtąd przeniesiono go do Bochum – filii KL Buchenwald, skąd zbiegł. Po nieudanej ucieczce został aresztowany i osadzony w więzieniu w Dortmund. Później przeszedł jeszcze przez KL Buchenwald (obóz macierzysty). Uciekł z transportu ewakuacyjnego za miastem Eisenberg. Tego samego dnia został tam wyzwolony przez wojska amerykańskie. Po wielu tygodniach rehabilitacji w Niemczech, wrócił do kraju w lipcu 1945 roku. Po wojnie ukończył Liceum Mechaniczne we

oraz K. Piechowskiego⁵, którzy nie tylko znali uciekinierów, ale mieli do pewnego momentu wspólne przeżycia. Oprócz archiwaliów wykorzystałem również rozmaite wspomnienia drukowane i opracowania, w tym prasę, ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie.

Rozprawa składa się z trzech rozdziałów. Pierwszy z nich wprowadza w problematykę ucieczek więźniów z KL Auschwitz, m.in. przedstawiając ich typy na podstawie konkretnych przykładów. Drugi z kolei szczegółowo pokazuje kulisy ucieczek z obozu P. Jaglica, A. Kiprowskiego i A. Szumla-ka. W trzecim natomiast znalazły się biografie wspomnianych osób. Praca jest także opatrzona kilkoma aneksami. Są to reprodukcje ciekawszych dokumentów, zachowanych obozowych i cywilnych fotografii uciekinierów, jak również zapamiętanych przez nich więźniów i SS-manów z KL Auschwitz oraz uczestników konspiracji AK. W przypisach podano też krótkie notki biograficzne postaci mniej znanych, w tym więźniów KL Auschwitz i działaczy ruchu oporu, których wymieniono w opracowaniu.

Mam nadzieję, że z zadania, jakie przed sobą postawiłem, wywiązałem się dobrze. W każdym razie starałem się wypełnić je najlepiej jak potrafiłem. Czy mi się to udało, ocenią jednak sami Czytelnicy.

Wrocławiu oraz studia na Politechnice Szczecińskiej (mechanika) i Politechnice Warszawskiej (projektowanie i organizowanie przedsiębiorstw budowy maszyn). Jest autorem wspomnień z pobytu w obozach hitlerowskich pt. *W kolczastym kręgu. Moje wspomnienia z lat 1939–1945* (rękopis i wydruk komputerowy, Warszawa 2005). Vide: J. Dąbrowska, *Mężczyźni – transport z 30 sierpnia 1940 roku. 438 osób o numerach od 3289 do 3698, od 3701 do 3727 oraz 3730* [w:] *Księga Pamięci. Transporty Polaków do KL Auschwitz z Krakowa i innych miejscowości Polski południowej 1940–1944*, red. F. Piper, I. Strzelecka, t. 1: *Mężczyźni. Transporty od 14 czerwca 1940 do 29 grudnia 1941 roku*, Warszawa–Oświęcim 2002, s. 283. Ustalenia własne.

⁵ Kazimierz Piechowski (ur. w 1919 roku) – przedwojenny i obecnie czynny harcerz orli, inżynier. Do KL Auschwitz trafił 20 czerwca 1940 roku w transporcie z więzienia w Nowym Wiśniczu koło Krakowa. Oznaczony numerem obozowym 918. Uczestniczył w spektakularnej i udanej ucieczce z KL Auschwitz 20 czerwca 1942 roku, wraz z trzema współwięźniami – Eugeniuszem Benderą (nr obozowy 8502), Stanisławem Jasterem (nr obozowy 6438) oraz Józefem Lempartem (nr obozowy 3419), samochodem należącym do formacji SS. Był żołnierzem AK, więzionym po wojnie za swoją działalność przez władze komunistyczne w Polsce (skazany na dziesięć lat więzienia). Po uzyskaniu wolności ukończył studia wyższe inżynierskie na Politechnice Gdańskiej, podjął pracę zawodową, a na emeryturze oddał się pasji podróżowania. Zwiedził wiele krajów świata. Jest autorem książek o swoich przeżyciach wojennych, a w szczególności obozowych (*Byłem numerem... historie z Auschwitz*, Warszawa 2004) i relacji polsko-niemieckich w ciągu dziejów (*My i Niemcy*, Warszawa 2008) oraz wspomnień z podróży (wraz z żoną Jadwigą). Jest również bohaterem filmu w reżyserii Marka Pawłowskiego pt. *Uciekinier* (Polska 2007) opowiadającego o historii jego bohaterskiej ucieczki z KL Auschwitz. Nosi ponadto tytuł Honorowego Obywatela Miasta Tczewa. Vide: I. Strzelecka, *Mężczyźni – transport z 20 czerwca 1940 roku. 313 osób o numerach od 759 do 1071* [w:] *Księga Pamięci. Transporty Polaków do KL Auschwitz z Krakowa...*, t. 1, s. 200, 204 i 235; K. Piechowski, *Byłem numerem... historie z Auschwitz*, Warszawa 2004, s. 7–103. Ustalenia własne.

W tym miejscu pragnę serdecznie podziękować za wszelką pomoc pracownikom Archiwum i Centrum Badań PMA-B, a w szczególności Panu dr. Adamowi Cyrze za ukierunkowanie i wsparcie dobrym słowem, które zawsze bardzo wiele znaczy w życiu i każdej pracy. Jestem też wdzięczny członkom rodzin Piotra Jaglica i Alfonsa Kiprowskiego za życzliwe przyjęcie, rozmowy i udostępnienie mi ich prywatnych zbiorów (najbardziej Pani Irenie Jaglic, Pani Jadwidze Jaglic, Panu Ryszardowi Jaglicowi oraz Pani Ewie Stopa).

Specjalne podziękowania kieruję do byłych więźniów KL Auschwitz: Pana prof. dr. hab. Wacława Długoborskiego za jego zainteresowanie postępami mojej pracy oraz Panów – Kazimierza Piechowskiego i Kazimierza Kaszubskiego za spotkania, a także napisanie pięknej przedmowy i poruszającego posłowie.

Kraków, 12 sierpnia 2013 roku

Piotr Świątczak

Redaktor *Lucyna Sadko*
Skład i łamanie *Wojciech Wojewoda*

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
Redakcja: ul. Michałowskiego 9/2, 31-126 Kraków
tel. (12) 663-23-81, (12) 663-23-80, fax (12) 663-23-83